

Fülöp Zoltán Ottó

SZTE-BTK, Könyvtár- és Humán Információtudományi Tanszék

Az 'égből érkezett üzenetek' szerepe és jelentősége az egyéni írásszokásokban

A dolgozat elkészítésekor hármias cél vezérelt. Egyrészt, hogy bemutassam az égi levelek ('Himmelsbrief'-ek) és a velük rokonságot mutató bajelhárító szent levelek különös ismertetőjegyeit, használatuk módjait és lehetőségeit az egyéni írásszokásokban. Másrészt, hogy feltárjam az „égből alábocsátott” vallási funkciójú szövegek kapcsán az írásban rejlő habitusok, mentalitások alapvető vonásait, melynek jelentőségére már Jean Delumeau is felhívta a figyelmet: „A mentális világ feltárása a bejegyzéseken keresztül beláthatóvá teszi olyan mentalitások ['mentalité'], mint például a félelem ['la peur'] vagy a biztonságérzet ['le sentiment de securité'], a hiedelemrendszer, a kegyességgyakorlás [...] működését.” (Tóth, 2006, 419. o.)

Mivel az írott szöveg mint a kommunikáció egyik fajtája megjelenése óta nemcsak meghatározó szerepet tölt be az egyén és a társadalom életében, hanem szoros összefüggést is mutat a továbbhagyományozás, az átörökítés és aktualizálás problémakörével, arra a kérdésre keresem a választ, hogy a szent levelek milyen funkciót töltenek be napjainkban, illetve használatuk milyen kommunikációs szituációhoz kötött. A téma feldolgozásában nagymértékben inspiráltak a családi imádságos könyvek közül előkerült ponyvanyomtatványok, így egy Szent Brigitta-levél és több kézíratos bajelhárító szent levél. Alapul véve Frédéric Barbier és Catherine Bertho Lavenir (2004, 14. o.) fogalom meghatározását, miszerint „médiának tekinthetünk minden társadalmilag létrejött kommunikációs struktúrát és ezen struktúrák hordozóit”, a témát először tágabb kontextusában, az írásbeliség-szóbeliség keretein belül igyekszem megragadni. Majd vajdasági, palócföldi példákon és a nagymamám tulajdonát képező golyó elleni szent levélen keresztül igyekszem bemutatni e speciális írásos kommunikáció kialakulásának körülményeit, használatát és változatait.

Az írás mint kontextus

A szent levelek tágabb értelmezési kerete az írásbeliségen és az oralitáson belül helyezhető el, vagyis a motiváció, a rítus, az írással szembeni attitűdök, társadalmi viszonyok összefüggéseiben. E folyamat fejlődéstörténetének vizsgálata az interdiszciplinaritás jegyében zajlik. Így az írás kutatásával foglalkozó tudományágak palettája igen széles. A paleográfia, az epigráfia, a történelem, a kriptográfia, a grafológia, a nyelvészet, a

nyelvfilozófia, a szemiotika, az irodalomtudomány, az olvasásszociológia, a művelődéstörténet, a könyvtártudomány, a média és a szövegantropológia stb. is foglalkozik vele (Keszeg, 2008, 22–24. o.). Az írás és az oralitás a nyelv más-más aspektusát jelenti, eltérő stílust és nyelvi normákat részesít előnyben, ami alapvetően meghatározta fejlődéstörténetük vizsgálati módszereit. A többdimenziós megközelítés különféle elméleti álláspontok megalkotását eredményezte, melyeket érdemes nyomon követnünk, megfelelő kiindulási alapot teremtve az égből érkezett levelek tanulmányozásának.

A kvantitatív íráskutatásnak (Keszeg, 2008, 18–21. o.), mely a 19–20. században indult meg, az a bináris szemléletmód volt az alapja, amely az írásbeliséget és a szóbeliséget két önálló kommunikációs tevékenységnek fogta föl, illetve két különböző entitásként értelmezte. Az 1980-as, illetve 1990-es évekig jellemző szemlélet fő képviselői Edward Burnett Tylor, Lewis Henry Morgan és Claude Lévi-Strauss voltak (Sz. Kristóf, 2002, 3. o.). Míg Tylor az oralitást és az írásbeliséget a primitívség és a kultúra kettősségében ragadta meg, addig Morgan a társadalmakat vizsgálva leszögezte, hogy az általa felállított kultúrfokok mentén az írás vezette át az emberiséget a vadságból a civilizációba (Keszeg, 2008, 18. o.). Lévi-Strauss a strukturális antropológia módszerét alkalmazva az emberi gondolkodás elemi kategóriáit igyekezett megragadni és bináris oppozícióba állítani. Értelmezésében az oralitás a barbárság, az írásbeliség a civilizáció kizárólagos jellemzője (Sz. Kristóf, 2002, 3. o.).

A 20. században több olvasástörténeti iskola is behatóan kutatta a gondolkodás és a közlésmód kapcsolatát. A torontói iskola fő képviselői – Marshall McLuhan, Harold Innis, Eric Havelock, Walter Ong és Elisabeth Eisenstein – Platón és Homéroszt vizsgálva az antik görög kultúra példájából indultak ki (Keszeg, 2008, 18. o.). A McLuhan nevével fémjelzett „nagy vízvázlatos elmélet” szerint az írásbeliség alapvetően megváltoztatta az emberiség gondolkodását. A kanadai kommunikáció-teoretikus úgy vélte, hogy a nyugati civilizáció minden erénye a könyvnyomtatásra vezethető vissza, és evolúciós alapon felállított egy fejlődési sort: szóbeliség-íráskészség-nyomtatás. Kiemelkedő jelentőséget tulajdonított a könyvnyomtatásnak, illetve a betűírásnak. Úgy vélte, hogy Gutenberg találmányáig az ember hallás vagy tapintás útján érintkezett, amit a vizuális értékdominancia váltott fel (McLuhan, 2001, 53–54. o.). Megfogalmazta a technológiai determinizmus elvét, melynek lényege, hogy a technikai fejlődés kulturális változást eredményez (Benzik, 2001). Ellenértékes álláspontot képviselnek a kontinuitás-elmélet hívei, akik szerint nem az írás, hanem a nyelv hat a gondolkodásra. Meggyőződésük, hogy a nem írásbeli és az írásbeli kultúra között sok átmenet vagy interferencia állítható fel (Keszeg, 2008, 18–19. o.).

Jack Goody, az írásbeliség antropológiájának megalapozója rávilágított a két kommunikációs technika alkalmazásából származó társadalmi, gazdasági, jogi és kulturális eltérésekre. Ian Wattal együtt funkcionalista alapon a nigériai genealógiai táblákat tanulmányozva határolta el egymástól a szóbeliséget és az írásbeliséget. Filozófiai és társadalomelméleti elemzésük során vizsgálták a gondolkodás és a kommunikáció elemi kategóriáinak alakulását, a tudáshoz való hozzáférés lehetőségét és a róla alkotott képet. Kimutatták, hogy az írás sokrétű forradalma véget vetett a homeosztatikus társadalomnak, ezáltal jelentős mértékben átformálta a mindennapi életet. A 20. század végén az oralitás és az írásbeliség ugyanazon kultúrán belül történő értelmezése terjedt el. A váltás Goody és Watt szemléletében is lezajlott, akik az 1980-as évektől kezdve a szóbeliség és az írásbeliség kölcsönhatásaira fókuszáltak (Keszeg, 2008, 19–21. o.; György, 2002, 37–40. o.; Sz. Kristóf, 2002, 3. o.).

Paul Zumthor azt vizsgálta, hogy az egyes társadalmi rétegekben milyen mértékben van jelen az írás. Jacques Le Goff elméletére támaszkodva három korszakra osztotta a kommunikáció történetét: (1) elsődleges szóbeliség (szóbeli kultúra), (2) a kevert szóbeliség (már megjelenik az írásbeliség, de még nem meghatározó), (3) másodlagos szóbeliség (az írásbeliség markáns jelenséggé vált) (Keszeg, 2008, 19. o.).

A bináris elméletet a francia olvasástörténeti iskola (*histoire culturelle de la lecture/cultural history of reading*) is megkérdőjelezte. A Roger Chartier által képviselt irányzat az írott és nyomtatott szövegek mindennapi használati módjait, formáit és lehetőségeit igyekezett feltárni, feloldva ezzel az írás-oralitás dichotómiáját (*Sz. Kristóf*, 2002, 5–6. o.).

A 20. század végén a freiburgi iskola képviselői ugyancsak megcáfolták a „nagy vízvázaló elméletet”. Kutatásaik során a bimedialitás¹ olyan példáit elemezték, mint az írott szöveg hangos olvasása és az írásképek az emlékezetben betöltött szerepe. Hangsúlyozták, hogy az írásbeliség és a szóbeliség kölcsönösen kiegészítik egymást. Fő képviselői Joyce Coleman, Dennis Howard Green, Ursula Schaefer és Horst Wenzel (*Keszeg*, 2008, 18–19. o.).

A vizsgált téma szempontjából fontosnak tartom Hermann Bausinger állásfoglalását is megemlíteni, mely a kommunikációs aktus fontosságára hívja fel a figyelmet. A tübingeni egyetem emeritus professzora megállapítja, hogy az írás olyan kommunikációs csatorna, mely hatással van a társadalomra, illetve a kommunikáló egyének viszonyára, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a történelem folyamán használóit privilégiumokhoz juttatta, státuszjavakat és hatalmat biztosított számukra (*Bausinger*, 1995, 125–131. o.). Am azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az íráshoz való viszonyulás koronként és társadalmanként eltérő mentalitásokat hozott létre azáltal, hogy megváltoztatta az egyén életségelméletét, kapcsolatrendszerét, mindennapi életvitelét és életvilágát. A társadalmi szerepekhez való kötődés, az én szociális felfedezése szétválasztotta a privát és a nyilvános világot (*Habermas*, 1993, 52. o.), valamint megteremtette az orális és az írott kommunikáció sajátos aspektusait, jellegzetes eszközeit és normáit. Az autográf írás egyrészt lehetővé tette a személyes érzések és gondolatok formába öntését, megörökítését, másrészt szinkronba hozta az individuális élet eseményeit a tágabb környezet történéseivel, harmadrészt megteremtette a mentális világ és az írásszokások különböző változatait.

Vallásos funkciójú szövegek

Az írás felhasználásának egyik formája és lehetősége a vallásos, illetve mágikus funkciójú szövegek megjelenése a mindennapi életben. Az *égből alábocsátott* szent levelek speciális szövegesoportot képeznek és 'Himmelsbrief' néven a 19. században német nyelvterületen terjedtek el. A mennyei levelek, amelyeknek több elnevezése is létezik – szent levél, égi levél vagy mennyből jött levél –, a ponyvairodalom termékei voltak, nyomtatványok vagy kéziratok másolatok formájában terjedtek. 18. századi előfordulásukra Molnár Ambrus (idézi: *Sz. Kristóf*, 1995, 85. o.) hívta fel a figyelmet a boszorkányperek kapcsán. Erre jó példa Antal Mihályné 1720-ban, Egerben szerkesztett vádirata (Sugár István tanulmányát idézi: *Sz. Kristóf*, 1995, 85. o.).

Magyarországon az első szent levelek a 19. század végén, a 20. század elején kerültek forgalomba. Természetfeletti eredetűnek tartották őket, naiv, laikus megfogalmazásban ismereteket tartalmaztak, vallásos előírások betartására ösztönöztek és bűnbocsánatot helyeztek kilátásba (*Molnár*, 1986, 423–426. o.). A mennyei levelek a természetfeletti vel való különleges és közvetlen kapcsolattartás élő bizonyítékai, melyek tartalmukban, alkalmazásukban és funkciójukban sokban hasonlítanak a ráolvasásokra. Misztikus jellegükre utal, hogy régebben le is nyelték őket (*Jung*, 1983, 128. o.). Eredetükről sokat elárulnak Bálint Sándor (1943, 117–118. o.) szavai: „kétségtelenül a hit tiszteletre méltó túlzásaiból fakadtak, azonban közel jártak a babonához”.

Az értelmezés keretét leszűkítve a továbbiakban a témát a következő kérdések köré csoportosítva tárgyalom: Milyen írásszokások, szokáscsoportok működtetik és szabályozzák a szent levelek használatát? Az írás e típusa milyen emberi szándékokat, attitűdöket fejez ki, illetve milyen szerepben és mértékben épült be az egyén életébe?

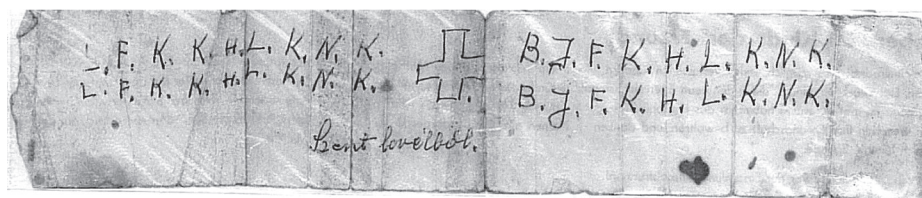
Mivel a szent levelek elsősorban vallásos igényt elégítettek ki, céljuk sem volt más, mint a vallásos élmény megélésének elősegítése, a vallásos ismeretek közvetítése. A szent leveleket mind egyéni, mind kollektív szinten különféle szituációhoz kötötten alkalmazták, amit mi sem bizonyít jobban, mint széles felhasználási területük. A kutatásokból kiderül, hogy használták gyülekezeti alkalmakon felolvasásra (*Molnár*, 1986, 423–426. o.), imaként a haldokló felett elmondva, hogy könnyebben távozhasson a túlvilágra (*Silling*, 1992, 33–35. o.). Másolása, olvasása képes volt mágikus erővel is felruházni a szent levelet, és használata golyótól (*Jung*, 1978, 128. o.; 1994b, 18–19. o.), betegségtől és bajtól védett (*Bálint*, 1943, 117. o.; *Jung*, 1994b, 50. o.), valamint segített a peres ügyek rendezése esetén (*Lovász*, 2002, 75. o.). A szent levelek élettörténetét vizsgálva a kolozsvári kutató, Nagy Olga (1991, 10–13. o.) arra hívja fel a figyelmet, hogy az írásos kommunikáció e típusa azért tett szert nagy jelentőségre a nép körében, mert az imádkozást, a gyónást és az áldozást figyelmen kívül hagyva elégségesnek bizonyult a teljes bűnbocsánat elnyerésére. A nép az imádságokat „átszabta”, saját lelkiületéhez „igazította”, életébe asszimilálta.

A szent levelek tartalma, funkciója és használatuk módjai

A szent levelek szociális jelentéseit és a privát szférával való összefüggéseit vizsgálva az alábbiakban az egyes szövegek és szövegtípusok bemutatására vállalkozom.

Silling István *Bajelhárító levelek a Vajdaságból* című tanulmányában két szent levelet mutat be betűhíven. A *Pápa Imája* a vajdasági Hódegyházán (Jazovo) keletkezett. A levélből kiderül az Isten irgalmasságába vetett feltétlen bizalom. A második szent levél Bácskertesről (Kupusina) való, a *Tizenkét Aranyos Péntek* címet viseli, és olvasásának célja a lelki üdvösség biztosítása. Benne a nép a názáreti Jézust, valamint Keresztelő Szent Jánost arra kéri, nyújtsanak védelmet az ellenséggel szemben, mentsék meg a népet minden gonosztól és kísértettől. A levél szerint ezt az írást Betániában Szent Mihály arkangyal képe mellé Jézus róttá arany betűkkel. A szöveget csak az írhatja le, akinek ezt Jézus megengedi. A szövegből az is kiderül, hogy aki imádkozza ezt az imádságot, illetve betartja a benne leírtakat, az megtudhatja halála napjának pontos idejét, ami azért lényeges a keresztény ember számára, mert így lélekben fel tud készülni az Úrral való találkozásra (*Silling*, 1992, 33–35. o.).

Jung Károly szintén a volt Jugoszlávia magyar lakta területein végezte gyűjtéseit. *A Baj és ellenséges fegyver ellen oltalmat nyújtó szent levél* eredetéről megállapította, hogy a 'Soldatenhimmelsbrief' kategóriájába tartozik, amely főleg a német és a cseh nyelvterületen terjedt el. Magyarországon Inczeffi Géza (1942, 232–233. o.) talált szent leveleket 1940-ben, amelyeket az I. világháborúban harcoló magyar katonák golyó ellen védő imádságként tartottak maguknál. A katona-amulettek Inczeffi szerint már a 19–20. század fordulóján megjelentek, széles körben az I. világháború során terjedtek el, a II. világháború alatt pedig kéziratossá váltak népszerűvé. A Jung Károly által Gomboson (Bogojevo) felkutatott szent levél is ezt bizonyítja, melyet egy Gombos környékén dolgozó kubikus hordott a szíve fölött a két világháború között. A *Pápa Imája* és az említett bajelhárító levél között több különbség is felfedezhető. Egyrészt ez utóbbi levél már nem általánosságban ír a pápáról, hanem megnevezi az éppen akkor pontifikáló X. Piust (1903–1914), másrészt nem találunk utalást a pápa bűnösségére vonatkozóan. Harmadrészt a keletkezés pontos idejét is megadja: 1908. január 18., továbbá a levél kétféle betűkombinációt tartalmaz: L, E, K, K, H, E, K, N, K és B, J, E, K, H, E, K, N, K (*Jung*, 1978, 128–130. o.) (1. ábra).

1. ábra. Golyó elleni bajelhárító levél betűkombinációja (1970-es évek vége, Miskolc)

A szintén Jung Károly által közölt csonka ponyvanyomtatvány, a *Tóbiás áldása* – melynek teljes címe *Ez az igaz és valóságos Tóbiás áldása* – szintén a Himmelsbriefek csoportjába tartozik. Tartalmi jegyeit vizsgálva megállapítható, hogy a szöveg már nemcsak általánosságban nyújt védelmet használójának, hanem konkrét bajok ellen is óv. A népi gyógyászatban elsősorban sérv, döghalál, betegség ellen vagy könnyű szülés érdekében használták. A *Tóbiás áldása* már nem kéziratos formában terjedt, és valószínűleg német, cseh és délszláv előzményei voltak. A *Baj ellen oltalmazó égi levél és áldás Gombos hagyományvilágában* című tanulmányában közölt írásos emlékek kapcsán Jung Károly kifejti, hogy a szent levelek a népi vallásosság sajátos termékei, melyek Európában alakultak ki és terjedtek el az egyház jóváhagyása nélkül. Valószínűleg a néphiedelmi hagyományok keresztényesült változatai, amelyek még a kereszténység felvétele előtt keletkeztek (Jung, 1983, 128. o.).

Lengyel Ágnes „...*Én Jézus Krisztus magam tulajdon isteni kezeimmel írtam...*” című tanulmányában a palóc népi vallásosságon belül elsősorban olyan szent leveleket mutat be, amelyek Jézus Krisztushoz köthetők. A leveleket a hagyomány szerint Jézus saját kezűleg írta, de mivel az Egyház nem kanonizálta, apokrif iratokként tartjuk számon őket. A *Szent Mihály levele* című ponyvakiadvány a 19. század második felétől a 20. század első negyedéig volt országosan elterjedt. Egyházi tilalmazása miatt tovább már nem nyomtathatták, ezért a nép körében kéziratos változatokban terjedt. Elsősorban erkölcsi tanításokat, figyelmeztetéseket tartalmazott és amulettszerűen² hordták, mely rövidített változatban *Csodálatos kép* címmel, falra függeszthető, egyetlen lapnyi ponyvairatként is megjelent. Az első ilyen típusú levelet valószínűleg Németországban, Welz városában találták 1813-ban, melyet Szent Mihály arkangyal „hozott el” az égből. Tartalmában a Tízparancsolat megtartására és a kereszténység alapvető tanításainak betartására sarkallt, és egyben arra figyelmeztetett, hogyha az emberek nem tesznek eleget az égi parancsoknak, isteni büntetésképpen háború, pestis, éhínség fogja sújtani őket. *Szent Mihály levelének* folytatása a *Szent levél, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus csodálatosképen az ő földön lakó népeihez küldött* című írás. Jézus második levelére a szöveg szerint azért volt szükség, mert az emberiség nem tért a helyes útra. A harmadik levélből (*Szűz Mária levele*) megtudhatjuk, hogy Jézus haragja eddig csak a Szűzanya közbenjárására nem érte utol az emberiséget. A legszemélyesebb hangvétellel a negyedik levélben találkozhatunk. A *Balszerencsés Napok* kézirata a *Szent Mihály levelének* szövegével kontaminálódott (Lengyel, 2003, 243–245. o.).

Az újabb típusú ájtatos irodalomban elsősorban égi eredetű, Jézustól „közvetlen” módon szóban átadott imádságokról olvashatunk, melyek az egyénben kialakíthatnak egy személyes áhitat számára fenntartott belső teret. Ebben az értelemben a szent levél mágikus-vallásos tárgynak tekinthető, melynek olvasása is vallásos rítussá formálódik (Bonfil, 2000, 169. o., 185. o.), hiszen természetfeletti vonatkozásai kontemplációra ösztönöznek és ezáltal eltérő mentalitásokat eredményeznek. A 20. század közepén az égi eredetű imádságok számos, a kegyesriparban többnyire gépelés útján terjedt típusával találkozhatunk, ilyenek például *Szent Brigitta levele*, *Szent Arc tisztelete*, *Az Isteni irgalmasság tisztelete*, *Jézus vérének imája*, *Jézus szent vére*, *Mennyei kincs*, *Az Úr Jézus 15. titkos szenvedése* című imádságok.

A golyó ellen védő imádság interpretálása egy családi példán keresztül

A szent levél óvó-védő funkciójának szemléltetésére álljon most példaként egy családi történet előttünk. Úgy gondolom, ez az eset jól példázza a textus és a szöveget olvasó egyén viszonyának reciprocitását, kölcsönös egymásra hatást, amelyre többek között Svenbro is ráirányította a figyelmet az írásos kommunikáció mikroszociológiájával foglalkozva. A svéd kutató elmélete szerint az írott szó, vagy maga az író úgy használja az olvasót, ahogy egy eszközt vagy egy tárgyat használna (György, 2002, 58. o.), vagyis közvetítőként, egyfajta kommunikációs csatornaként.

E családi történet alátámasztja azt a Malcolm Parkers (2000, 101. o.) által megfogalmazott gondolatot, hogy az írás egy olyan látható nyelv, amely a szemén keresztül szól az elméhez. Emellett azt a feltételezést is megerősíti, hogy a kimondott szónak hatalma van, erőt szabadít fel, melynek hatását a többszöri ismétlés általi nyomatékositás még tovább fokozhat. A fent említett megtörtént esetből egyértelműen kitűnik, hogy a szöveg azáltal töltötte be a neki tulajdonított óvó-védő funkciót, hogy individuális jelentéssel telítődött. Erejét és hatékonyságát tehát verbális, nonverbális és lelki tényezők – köztük a szó megvalósulásába vetett hit – egyaránt befolyásolták.

A családi ereklyék között számon tartott szent levélre anyai nagymamám tett szert az 1970-es évek végén a nővérel, annak fiával és barátjával Bécsben közösen tett kirándulás alkalmával. Az egész napos városnézést követően a Stephansdom valamely lelki közösségének igen mély imádságos életet élő tagjánál szálltak meg. Vendéglátójuk aznap este is a házi oltár előtt imádkozott, és hívta nagymamámat, hogy csatlakozzon hozzá, aki örömmel kapcsolódott bele az Istennel folytatott beszélgetésbe. Lefekvéskor az idős hölgy egy kézzel írt cédulát nyújtott át neki, és azt mondta, hogy a rajta található betűk megóvják őt a golyó elleni veszedelmektől, csak helyezze a szíve fölé. A nagymamám ekkor nem gondolta, hogy már másnap, az akkori csehszlovákiai Novo Mestonál történő határátlépés során szükségük lesz az oltalomra. A vámárnyilatkozat kitöltésekor ugyanis némi adminisztrációs probléma támadt, s nyelvtudás hiányában a félreértés nem akart tisztázódni. A helytelenül kitöltött papírok miatt a vámtiszt először még türelmes volt, másodsor már 20 ezer cseh korona pénzbüntetést akart kiszabni rájuk. Végül kijött a béketűréséből, és nagymamáék egyszer csak azt vették észre, hogy a segítőkészség legkisebb jelét sem mutató vámtiszt élesre töltött fegyverrel áll velük szemben. Az első döbbenet és ijedtség után azonban nagymamámnak eszébe jutott a golyó elleni védelmet nyújtó fohász, melyet

először egyedül, majd közösen egymás után többször elismételve imádkozni kezdtek. Nagymamámnak a mai napig meggyőződése, hogy ennek az imádságnak, vagyis e sajátos, szakrális nyelven megfogalmazott, a szó teremtő erejébe vetett hiten alapuló, természetfeletttel való kommunikációnak köszönhetően, hogy sértetlenül megúszták az ellenőrzést, és épségben hazaértek Sátoraljaújhelybe.

E családi történet alátámasztja azt a Malcolm Parkers (2000, 101. o.) által megfogalmazott gondolatot, hogy az írás egy olyan látható nyelv, amely a szemén keresztül szól az elméhez. Emellett azt a feltételezést is megerősíti, hogy a kimondott szónak hatalma van, erőt szabadít fel, melynek hatását a többszöri ismétlés általi nyomatékositás még

tovább fokozhat. A fent említett megtörtént esetből egyértelműen kitűnik, hogy a szöveg azáltal töltötte be a neki tulajdonított óvó-védő funkciót, hogy individuális jelentéssel telítődött. Erejét és hatékonyságát tehát verbális, nonverbális és lelki tényezők – köztük a szó megvalósulásába vetett hit – egyaránt befolyásolták. A bemutatott példa alapján kijelenthetjük tehát, hogy a szent betűk kimondása egy olyan beszéddel végrehajtott tett, amely kihat használóinak érzéseire, gondolataira és ezáltal befolyásolja cselekedeteiket (Austin, 1979, 45–48. o.), vagyis képes specifikus válaszreakciót kiváltani az egyénből. E gondolat egybecseng McLuhan (1964, 23. o.) médiumról kialakított felfogásával, miszerint a médium maga az üzenet („the medium is the message”), s tulajdonképpen a médium fajtája határozza meg az üzenet tartalmát.

E családi történet érdekessége még, hogy Lengyel Ágnes tanulmányában rábukkantam nemcsak magára a *Szent levélre*, hanem az abban alkalmazott betűkombináció részleges megfejtésére is, amelyből kiderül, hogy az L. F. K. K. H. L. K. N. K. betűsor Jézus megtestesülésével, szervesítésével és kereszthalálával áll kapcsolatban.³ Az írásjegyek funkciójuk szerint alkalmazott betűmágiák, amelyek pestiskeresztekkel, Zakariás-keresztel és önálló, apró szentképekkel hozhatók kapcsolatba. Következésképpen a szent levél e fajtáját egyaránt sorolhatjuk a mágikus (azaz meghatározott cél érdekében folytatott) és az elhárító, más néven apotropeikus imák közé.

Következtetések

Az írás-olvasás gyakorlata az alfabetizáción belül különféle kommunikációs szinteket nyitott meg, melyeknek egyik részét képezik a mennyei levelek. Megállapíthatjuk, hogy a populáris írás szervesen kapcsolódik a ponyvairodalomhoz, a mindennapi élet keretén belül gyakorolt íráshasználathoz, a tárgyi és szociális környezethez és új szokásokat, attitűdöket alakít ki, melyek alapvetően meghatározzák az írás használójának személyiségét és habitusát.

A dolgozatban említett példákban kitűnik, hogy a legtöbb szöveg Istent, Jézust, a Szentlelket és Szűz Máriát említi. Sok szent levél tartalmaz betegségelhárító ráolvasásokat is. A régebbi és az újabb iratok stílusa, hangvétele eltérő. Az újabb iratok már nem tartalmaznak fenyegetéseket, és az ígéretek konkrét részletességgel vannak megfogalmazva, amit Lengyel Ágnes az életmód és a hatalmi viszonyok átalakulásával, a demokratizálódás és a kereskedelem kiteljesedésével magyaráz.

A bemutatott apokrif jellegű kéziratok szövegek fontos kordokumentumok. Bár nem tekinthetők pontos forrásoknak, kiegészítik más tudományágaknak az adott korszakról összegyűjtött és feltárt anyagát. A szent levelek vizsgálatának jelentőségét abban látom, hogy egyrészt lehetőséget teremt a szent és a profán, az írott és az orális szövegek közötti bináris oppozíció feloldására, másrészt az íráshasználat változatos módjai, formái ráirányítják a figyelmet az íráshoz való viszonyulás egyéni sajátosságaira: az írás használójának személyiségjegyeire, szerepeire és habitusára.

Irodalomjegyzék

Austin, J. L. (1979): Hogyan cselekedjünk szavakkal. In: Pléh Csaba és Terestyéni Tamás (szerk.): *Beszéd-aktus – kommunikáció – interakció*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest. 45–48.

Bálint Sándor (1943): *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*. Veritas, Budapest.

Barbier, F. és Lavenir, C. B. (2004): *A média története Diderot-tól az internetig*. Osiris Kiadó, Budapest.

Bausinger, H. (1995): *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris–Századvég, Budapest.

Benczik Vilmos (2001): A Gutenberg-galaxis margójára. In: McLuhan, M.: *A Gutenberg-galaxis: a típus*

- gráfiai ember létrejötte. Trezor Kiadó, Budapest. 319–331.
- Bonfil, R. (2000): Az olvasás a középkori nyugat-európai zsidó közösségekben. In: Cavallo, G. és Chartier, R. (szerk.): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Balassi Kiadó, Budapest.
- György Péter (2002): *Memex. A könyvbezárt tudás*. Magvető, Budapest.
- Habermas, J. (1993): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Jung Károly (1983): Baj ellen oltalmazó égi levél és áldás Gombos hagyományvilágában. *Hungarológiai Közlemények*, 10. 35. sz. 127–133.
- Jung Károly (1994a): További adatok a szent levelek használatához. In: *Uő: Órszerek könyve*. Forum Könyvkiadó, Újvidék. 18–19.
- Jung Károly (1994b): A törökbecsei komplex amulett. In: *Uő: Órszerek könyve*. Forum Könyvkiadó, Újvidék. 50.
- Inczei Géza (1942): Ellenséges golyó ellen védő imádság. *Ethnographia*, 53. 232–233.
- Keszeg Vilmos (2008): Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet. KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.
- Lengyel Ágnes (2003): „...Én Jézus Krisztus magam tulajdon isteni kezeimmel írtam...” Égi levelek látomásban közvetített imádságok a palóc népi vallásosságban. In: Barna Gábor (szerk.): *„Oh, boldogságos Háromság” Tanulmányok a Szentháromság tiszteletéről*. Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, Szeged. 243–256.
- Lovász Irén (2002): *Szakrális kommunikáció*, Európai Folklor Intézet, Budapest.
- McLuhan, M. (1964): *Understanding Media: The Extensions of Man*. Penguin Books, New York.
- McLuhan, M. (2001): *A Gutenberg-galaxis: a tipográfiai ember létrejötte*. Trezor Kiadó, Budapest.
- Molnár Ambrus (1986): A hajdúházi Szent Emberek és Szent Asszonyok Társasága. In: Tüskés Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 423–426.
- Nagy Olga (1991): Az egyház/vallás szerepe a népi értékrend kialakításában. In: S. Laczkovits Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében I*. VEAB Néprajzi Munkabizottság, Veszprém. 10–13.
- Ong, W. J. (1998): A szöveg mint interpretáció: Márk idején és azóta. In: Nyíri Kristóf és Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*. Áron Kiadó, Budapest. 143–165.
- Parkers, M. (2000): Olvasás, írás, interpretálás. A kora középkor szerzetesi gyakorlata. In: Cavallo, G. és Chartier, R. (szerk.): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Silling István (1992): Bajelhárító levelek a Vajdaságból. *Új Symposium*, 7–8. sz. 33–35.
- Sz. Kristóf Ildikó (1995): „Istenes könyvek – ördögös könyvek.” Az olvasási kultúra nyomai kora újkori falvainkban és mezővárosainkban a boszorkányperek alapján. In: *Népi kultúra – népi társadalom 18*.
- Sz. Kristóf Ildikó (2002): A számoktól a (jogi) szövegekig: alfabetizációtörténet, olvasástörténet vagy kommunikációtörténet? *Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei II*. 1–2. sz. 3–6.
- Tóth Zsombor (2006): *A történelmem terhe. Antropológiai szempontok a kora újkori magyar írásbeliség textusainak értelmezéséhez*. KOMP-PRESS Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár.

Jegyzetek

¹ A Keszeg Vilmos (2008) által használt kifejezésen a szóbeliség és az írásbeliség együttes alkalmazását értem.

² A mágikus funkciójú tárgyak vizsgálatokor Jung Károly (1994a, 1994b) felhívja a figyelmet a talizmán és az amulett közötti alapvető különbségre. Úgy véli, hogy míg az amulett jellegű tárgyaknak érintkeznie kell a viselő testével, hogy az kifejtthesse óvó-védő szerepét, addig a talizmánnak már a birtoklása is ilyen erővel bír.

³ A két betűsor közül az első kilenc szent betű dekódolása ismert: L=lejtől közénk Jézus, F=fáj a szíved a bűnös világért, K=Krisztust megköttözték miérettünk, K=Krisztust megostorozták miérettünk, H=halálra ítélték miérettünk, L=légy kegyelmes Jézus, bocsásd meg minékünk, K=keresztet hordoztál miérettünk, N=nagy kínokat szenvedtél miérettünk, K=keresztben meghaltál, életet adtál a világnak. A M. Ü. H. D. és a B. J. F. K. H. J. K. N. K. betűsor értelme még rejtve maradt.